

บทที่ 4

หญิงรักหญิงในสังคมไทย

เมื่อเอ่ยถึง "เลสเบียน" หรือ "หญิงรักหญิง" คนไทยทั่วไปจะมองว่าเป็นปัญหาสังคม และมีความรู้สึกวิตกกังวลว่าจะเกิดขึ้นกับลูกหลานและคนที่ตนรู้จัก ที่เป็นเช่นนี้เพราะอิทธิพลจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำอธิบายในแง่ลบของนักรักษาพยาบาล นักจิตวิทยา และนักวิชาการของไทยที่ให้คำอธิบายรักร่วมเพศว่า เป็นความผิดปกติที่จำเป็นต้องรักษาให้หาย ถ้ารักษาหายก็จะเป็นคนปกติสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข แต่ถ้ารักษาไม่หายก็มีความเชื่อว่าเป็นเรื่องของเวรกรรมของคนคนนั้น จึงทำให้ไม่สามารถกลับเป็นคนปกติธรรมดาได้ ความเข้าใจเช่นนี้ได้สร้างอคติต่อรักร่วมเพศในสังคมไทย ดังสะท้อนออกมาจากคำที่ใช้เรียกขานผู้ที่รักเพศเดียวกันว่า "วิปริต ผิดธรรมชาติ" ทำให้ผู้ที่รักเพศเดียวกันไม่กล้าเปิดเผยตัวตน เพราะเกรงว่าสังคมโดยเฉพาะคนรอบข้างจะรังเกียจและไม่ยอมรับ ส่งผลให้การรับรู้ของสังคมเกี่ยวกับหญิงรักหญิงมีจำกัด เวลาพูดถึงหญิงรักหญิง คนทั่วไปจึงมักจะนำไปเชื่อมโยงกับชายรักชาย และมองหญิงรักหญิงเป็นภาพเดียวกันกับชายรักชาย เช่น เวลาพูดถึงเกย์ชายก็จะพูดถึงตุ๊ดซึ่งหมายถึงผู้ชายที่มีลักษณะเป็นผู้หญิง ฝ่ายหญิงก็จะนึกถึงทอมซึ่งก็คือผู้หญิงที่มีลักษณะเป็นผู้ชายทันที ทั้งๆที่ในความเป็นจริง ยังมีชายรักชายที่ไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเป็นตุ๊ด และหญิงรักหญิงที่ไม่จำเป็นต้องเป็นทอม แต่มีลักษณะที่หลากหลายกว่านั้นมาก

กู๊ด (Goode, 1974) เค็ดท์ (Koedt, 1974) และครอนิน (Cronin, 1974) เห็นว่าหญิงรักหญิงโดยส่วนใหญ่ไม่ได้รับเอาแบบตายตัว (stereotype) ของสังคมที่มีต่อหญิงรักหญิงมาเป็นตัวแบบในการกำหนดบทบาทและการนิยามตนเอง (role and identity) ทั้งความรู้สึกและพฤติกรรมก็ไม่สอดคล้องกับภาพลักษณ์ (image) ที่สังคมคาดหวัง ไม่ว่าจะมีความรู้สึกเกลียดชังผู้ชาย (counterfelt man) หรือเป็นผู้ที่ถูกปฏิเสธจากผู้ชาย (being denied by man) จริงๆแล้วมีหญิงรักหญิงเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่ยึดติดบทบาทหญิงชาย ฉะนั้นเราจะทราบได้อย่างไรว่าผู้หญิงคนไหนบ้างที่เป็นหญิงรักหญิง ต่อประเด็นนี้ เทรนชาร์ด (Trenchard, 1991, p15) กล่าวว่า เลสเบียนมีอยู่ทุกที่ และมีความหลากหลายทั้งในภูมิหลังอาชีพ และอายุ เลสเบียนจึงอาจเป็นใครก็ได้บนท้องถนน แต่สิ่งหนึ่งที่เราสามารถรับรู้เกี่ยวกับเลสเบียนได้ก็คือ เลสเบียนเป็นผู้หญิงที่รักผู้หญิง และรวมถึงการมีเพศ

สัมพันธ์กับผู้หญิงด้วยกัน

สำหรับสังคมไทยแล้ว "เลสเบี้ยน" เป็นคำที่ต้องห้ามในหมู่หญิงรักหญิงด้วยกัน ทั้งนี้เพราะการให้ความหมายของสังคมต่อคำ "เลสเบี้ยน" ไปในทางลบ เช่น เป็นพวกโรคจิตวิตถาร และนักจิตวิทยาเองก็ยังมองว่าเป็นอาการของจิตผิดปกติในทางเพศที่ต้องการบำบัดรักษา ทำให้หญิงรักหญิงไม่ยอมรับที่จะใช้คำนี้เรียกตนเอง (ชลธิชา ศาสลิกบุตร, 2532, น.68) ปราบฎการณ "ทอม-ดี้" จึงเป็นคำที่ถูกนำมาใช้แทน "เลสเบี้ยน" ในสังคมไทย อย่างไรก็ตามทอม-ดี้ก็คือเลสเบี้ยน เพราะทอม-ดี้ต่างก็มีความสัมพันธ์ทางเพศกับบุคคลที่เป็นเพศหญิงเหมือนกันแม้ว่าทอม-ดี้จะไม่ชอบคำนี้ก็ตาม (ชลธิชา ศาสลิกบุตร, 2532, น.69) นอกจากปราบฎการณทอม-ดี้แล้วยังมีรูปแบบความสัมพันธ์หญิงกับหญิงอื่นๆ ที่ไม่ได้ปราบฎออกมามาก่อนให้เห็นเด่นชัดเหมือนทอม-ดี้ การที่กลุ่มหลังไม่แสดงออกอย่างเด่นชัดทำให้คนทั่วไปไม่สามารถรับรู้ถึงความสัมพันธ์ของเลสเบี้ยนที่นอกเหนือไปจากทอม-ดี้ และเข้าใจไปว่าเลสเบี้ยนก็คือทอม-ดี้เท่านั้น

รักร่วมเพศหญิง: อดีตและปัจจุบัน

วัฒนธรรมไทยมีศัพท์ที่ใช้มาแต่โบราณเรียกกริยาที่ผู้หญิงประพடுத்தกันเป็นรักร่วมเพศว่า "เล่นเพื่อน" จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เราทราบว่า หญิงรักหญิงมีกล่าวถึงตั้งแต่กษัตริย์โบราณในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น พระเจ้าบรมไตรโลกนาถได้ทรงมีข้อห้ามแก่บรรดานางสนมในวังไว้ว่า

"อนึ่งสนมกำนัล คบผู้หญิงหนึ่งกันทำดูชายเป็นชู้เมียกัน
ให้ลงโทษด้วยลวดหนึ่ง ๕๐ ที ตักคอบประจานรอบพระ
ราชวัง ทีหนึ่งให้เอาเป็นชาวสดึง ทีหนึ่งให้แก่พระ
เจ้าลูกหลานเธอ"

(กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2526)

เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีบทบัญญัติหรือข้อห้ามมิให้ชายมีความสัมพันธ์ทางเพศกัน แต่อย่างใด ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะกฎหมายไทยในอดีตถูกกำหนดโดยชนชั้นกษัตริย์ และโดยที่กษัตริย์ไทยในอดีตนิยมมีนางสนมเป็นจำนวนมาก เมื่อผู้หญิงมาอยู่รวมกันมากๆ จึงเป็นธรรมดาที่จะเกิดมีความสัมพันธ์ระหว่างกันหรือที่เรียกกันว่า "เล่นเพื่อน" สันนิษฐานว่าการเล่นเพื่อนอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นชุกชุมในหมู่นางสนมกำนัล เพราะถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายห้ามแต่ก็ไม่

ปรากฏว่ามีการเอาผิดกันอย่างจริงจัง สาวๆในวังจึงยังคง "เล่นเพื่อน" กันต่อไปจนถึงกับมีผู้แต่งเพลงยาวล้อเลียนพฤติกรรมดังกล่าว เช่น เพลงยาวหม่อมเบ็ญจวรรค ซึ่งบรรยายถึงพฤติกรรมเล่นเพื่อนระหว่าง "หม่อมสุด" และ "หม่อมซา" ในขณะที่เจ้านายกำลังหลับอยู่

"ครั้นพระองค์ทรงพลิกพระกายกลับ

หมายว่าพระบรรทมหลับสนิทหนึ่ง

ก็สมจิตคิดไว้ใจประวิง

ก็คลานชิงกันขยับดับเทียนชัย

เข้าซุลมุนวุ่นวายอยู่ปลายพระบาท

อตุลตุลจาดทำอาจโถง"

(ศิลปวัฒนธรรม, 2522, ฉบับที่ 1)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโองการให้ประกาศใช้พระราชกำหนดลักษณะข่มขืนล่วงประเวณี ร.ศ.118 (พ.ศ.2441) กำหนดโทษผู้ข่มขืนกระทำชำเราหญิงอันมิใช่ภริยาตน และผู้กระทำชำเราผิดธรรมคาโลกย์ กิตติศักดิ์ ปรกติ (2526) กล่าวว่า นับเป็นครั้งแรกที่ไทยรับเอาหลักความผิดฐานโซโดมี¹ ของตะวันตกมาบัญญัติเป็นกฎหมายไทยโดยตราโทษผู้กระทำผิดตั้งแต่สิบปีลงมา ภายหลังเมื่อได้มีการจัดทำประมวลกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ.2452 หรือรศ. 127 ความผิดเดียวกันนี้ได้รับการลดหย่อนให้มีโทษต่ำลงคือ เหลือจำคุกตั้งแต่สามเดือนถึงสามปี และให้ปรับตั้งแต่ห้าสิบบาทขึ้นไปจนถึงร้อยบาทด้วย นอกจากนั้นยังเรียกขานเสียใหม่ว่าความผิดฐานทำชำเราผิดธรรมคาโลกย์ ถือเป็นกฎหมายใหม่สำหรับวัฒนธรรมไทยในเวลานั้น นักกฎหมายในสมัยนั้นจึงได้พยายามอธิบายถึงเหตุที่ผู้กระทำต้องรับผิดว่า เป็นเพราะการกระทำดังกล่าวเป็นการถ่วงความเจริญของบ้านเมือง หรือทำให้เสียชื่อเสียงกันไปโดยไร้ประโยชน์ ซึ่งก็คงจะไม่เป็นที่เข้าใจหรือยอมรับกันได้อย่างเต็มใจมากนัก ดังนั้นต่อมาภายหลังเมื่อมีการตราพระราชประมวลกฎหมายลักษณะอาญาใหม่ในปีพ.ศ.2499 จึงได้มีการยกเลิกความผิดฐาน

¹ โซโดมี (Sodomy) มาจากชื่อเมืองสะโดม ซึ่งตำนานเล่าว่าพระเจ้าเป็นเจ้าทรงบันดาลให้ไฟบรรลัยกัลป์เผาผลาญแผ่นดิน ชาวเมืองและบรรดาสิ่งที่ยกขึ้นมาจากแผ่นดินให้พินาศย่อยยับเสียทั้งหมด เป็นเพราะชาวเมืองนั้นนิยมประพฤติดนเป็นรักร่วมเพศ

นี้เสีย เพราะเห็นว่าจะเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศของประเทศชาติ หลังจากนั้นรักร่วมเพศจึงไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญาอีกต่อไป (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2526, น.93)

หลังจากได้มีการยกเลิกกฎหมายลักษณะอาญาใหม่ปีพ.ศ.2499 จนถึงปัจจุบัน ยังไม่ปรากฏว่า มีการบัญญัติกฎหมายที่เอาผิดแก่รักร่วมเพศแต่อย่างใด ดังจะเห็นว่าผู้มีความประพฤติรักร่วมเพศจำนวนหนึ่ง ที่ออกมาเปิดเผยตนเองต่อสาธารณชน ต่างก็ยังไม่มีการถูกกล่าวหา หรือได้รับโทษทางอาญาเหมือนดังที่กฎหมายเมื่อในอดีตแต่อย่างใด กิตติศักดิ์ ปรกติ (2526, น.107) ได้แสดงทัศนะต่อเรื่องนี้ไว้ว่า

"กฎหมายไทยเราถือว่า เรื่องนี้เป็นเสรีภาพส่วนบุคคลของแต่ละคน ใครก็ตามที่เป็นเกย์ไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญา ตราบเท่าที่ไม่กระทำความผิดหรือกระทำการใดๆอันอูจาตลามก หรือควรรายหน้าต่อหน้าธารกำนัลหรือเที่ยวใช้กำลังข่มขืนใจผู้อื่น เขาย่อมมีอิสระพอสมควร นอกจากนี้หากใครมาเที่ยวกล่าวหา คูหมีน ประณามคนที่มากล่าวหา คูหมีน เหล่านั้นเสียอีกที่อาจต้องรับผิดชอบทางอาญา ฐานหมีนประมาท หรือคูหมีนชิงหน้า"

จากทัศนะดังกล่าวจึงดูเหมือนว่า สถานภาพรักร่วมเพศในสังคมไทยดูใจกว้าง ประกอบกับเมื่อเปรียบเทียบกับในบางประเทศที่เอาความผิดทางกฎหมายกับรักร่วมเพศ เช่น ในประเทศโมนาโก และรัฐบางรัฐในอเมริกา และถึงแม้ว่ากฎหมายไทยไม่เอาผิดแก่รักร่วมเพศ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายที่ให้การรับรองสถานภาพบุคคลรักร่วมเพศแยก เช่น ในยุโรปบางประเทศ อาทิ เดนมาร์ก นอร์เวย์และสวีเดนที่ให้สิทธิรักร่วมเพศแต่งงานกันได้ รวมทั้งอีกหลายประเทศ ไอร์แลนด์ (1989) สวีเดน เดนมาร์ก (1987) และนอร์เวย์ (1981) ที่มีกฎหมายเอาผิดต่อผู้ที่กระทำการขู่งส่ง เสริมให้สาธารณชนมีความเกลียดชังในรักร่วมเพศ (Anderson, 1995: 44, 46) เมื่อเปรียบเทียบสถานภาพรักร่วมเพศในประเทศเหล่านี้แล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าปัจจุบันรักร่วมเพศในประเทศไทยไม่มีสถานภาพทางกฎหมายแต่อย่างใด

ที่น่าสังเกตก็คือการพิจารณาว่าผิดกฎหมายหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับมาตรฐานทางศีลธรรมของแต่ละยุคสมัยและแต่ละวัฒนธรรม ในขณะที่บางประเทศถือว่าเป็นความผิด ไทยเราอาจลงโทษหรือไม่ก็ได้ และปรากฏการณ์เดียวกันนี้อาจถูกมองแตกต่างกันตามเงื่อนไขของกาลเวลา เช่น ในอดีตไทยเคยมีบทลงโทษจำคุกรักร่วมเพศถึง 10 ปี แต่ต่อมาก็ให้ยกเลิกไป และเมื่อได้มีการเปรียบเทียบสถานภาพของรักร่วมเพศในต่างวัฒนธรรมแล้วก็จะ

เห็นชัดว่ารักร่วมเพศเป็นเรื่องของค่านิยมที่ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและกาลเวลา ดังกรณีของรักร่วมเพศในบางประเทศที่มีสถานภาพในทางกฎหมาย ในขณะที่รักร่วมเพศในหลายประเทศและรวมทั้งในไทยยังเป็นชนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้รับการยอมรับทั้งในแง่กฎหมายและในแง่สังคม

เวที - ที่แสดงตัวในสังคมของรักร่วมเพศหญิง

การที่สังคมไทยไม่มีกฎหมายใดๆที่เอาผิดกับผู้รักร่วมเพศเดียวกัน และผู้รักเพศเดียวกันก็สามารถเปิดเผยตัวตน มีการรวมกลุ่ม และทำธุรกิจของพวกเขาไม่ว่าจะเป็นสถานบันเทิง เรียงรมย์เฉพาะกลุ่มรักร่วมเพศ หรือแม้แต่การออกหนังสือวรรณกรรมเพื่อสื่อสารและเผยแพร่ในหมู่กลุ่มของตนได้อย่างเปิดเผย โดยไม่ถูกควบคุมหรือห้ามปรามจากสังคม แสดงให้เห็นว่าแม้สังคมจะไม่ให้การยอมรับความสัมพันธ์ทางเพศในรูปแบบนี้ในแง่ของกฎหมายและในทางสังคมและวัฒนธรรม หากแต่ในทางปฏิบัติสังคมก็ไม่ได้ปฏิเสธกลุ่มดังกล่าวนี้อย่างสิ้นเชิงเสียทีเดียว เพราะในบรรยากาศของการไม่ยอมรับนั้นสังคมก็ยังเปิดช่องทางให้แก่ผู้ที่เป็นรักร่วมเพศได้มีโอกาสแสดงตัวตน หรือเปิดเผยความเป็นตัวตนของตนเองให้ปรากฏต่อสังคมภายนอกได้ สะท้อนให้เห็นถึงการรับได้กับการดำรงอยู่ของรักร่วมเพศในสังคมในระดับหนึ่ง

ปรากฏการณ์ของรักร่วมเพศที่มีให้เห็นในสังคมอยู่เนืองๆ ทั้งในรูปแบบที่รักร่วมเพศถูกนำเสนอ และที่รักร่วมเพศนำเสนอตัวเอง นอกจากจะเป็นเวทีทางสังคมของรักร่วมเพศที่ทำให้คนในสังคมทั่วไปได้รับรู้ถึงการดำรงอยู่ของคนกลุ่มนี้ในสังคมแล้ว ยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ ที่ทำให้รักร่วมเพศคนอื่นๆได้ตระหนักและเรียนรู้การเป็นรักร่วมเพศของตนเองว่าเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะตนเอง ไม่รู้สึกที่ตนเองแปลกประหลาด หรือดำรงอยู่เพียงผู้เดียวในสังคม แหล่งข้อมูลเหล่านี้เปรียบเสมือนเวทีทางสังคมของกลุ่มรักร่วมเพศ ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการนิยามตนเองของผู้ที่รักเพศเดียวกัน เวทีดังกล่าวนี้มีหลายรูปแบบด้วยกัน อาจเป็นในรูปของสถานเรียงรมย์เพื่อการผ่อนคลายที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในหมู่รักร่วมเพศ แต่สถานที่เหล่านี้ก็ยังมีอยู่จำกัดและมักจะมีในเมืองที่มีขนาดใหญ่เท่านั้น นอกจากนั้นก็ยังมีราคาแพง สถานที่ดังกล่าวจึงมีข้อจำกัด ที่ยังไม่สามารถให้บริการแก่คนที่เป็นรักร่วมเพศในวงกว้างได้ แต่เวทีที่กำลังจะกล่าวต่อไปนี้ผู้วิจัยเห็นว่ามีศักยภาพในการเผยแพร่ต่อสังคมในวงกว้าง ที่ไม่ใช่เป็นที่รู้จักเฉพาะในหมู่ผู้ที่เป็นรักร่วมเพศเท่านั้น หากแต่ยังเป็นที่เปิดเผยแก่สาธารณชนโดยทั่วไปอีกด้วย เวทีดังกล่าวนี้อาจแบ่งได้

เป็น 4 ประเภทด้วยกันคือ

ประเภทแรก ได้แก่ สื่อมวลชนประเภทต่างๆ อาทิ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และสิ่งตีพิมพ์ประเภทบันเทิงเริงรมย์ เป็นต้น

ประเภทที่สอง ได้แก่ งานศึกษาทางวิชาการ อันได้แก่บทความทางวิชาการหรือผลงานวิจัยในระดับต่างๆที่มีศึกษาเกี่ยวกับรักร่วมเพศ

ประเภทที่สาม ได้แก่ กลุ่มหญิงรักหญิง ในที่นี้จะเน้นไปที่กลุ่มอาจารย์ซึ่งถือเป็นกลุ่มหญิงรักหญิงกลุ่มเดียวที่ได้เปิดเผยตัวตนต่อสังคมในระยะสามปีที่ผ่านมา และเป็นกลุ่มที่ผู้วิจัยใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้

สื่อมวลชน

สื่อมวลชนนับว่ามีบทบาทสำคัญ ต่อการเผยแพร่ความคิดและความเข้าใจที่มีต่อหญิงรักหญิง โดยเปรียบเทียบแล้วจะพบว่า สื่อมวลชนจะนำเสนอเรื่องราวของชายรักชายมากกว่าหญิงรักหญิง เพิ่งจะมีในระยะหลังๆที่สื่อมวลชนได้มีการนำเสนอการปรากฏตัวของกลุ่มอาจารย์ ซึ่งก็นับว่าเป็นปรากฏการณ์การรวมกลุ่มรักร่วมเพศหญิงที่เข้ามาเมื่อเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์การรวมกลุ่มของชายรักชาย สื่อมวลชนที่ถือว่ามีศักยภาพในการเผยแพร่เรื่องราวของกลุ่มคนที่รักเพศเดียวกันมากที่สุด คือ หนังสือพิมพ์รายวันซึ่งทำหน้าที่นำเสนอภาพพจน์ต่างๆในด้านลบของคนกลุ่มนี้ และการนำเสนอข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตในบางแง่มุมของหญิงรักหญิง

ภาพพจน์ในด้านลบของหญิงรักหญิงที่ถูกนำเสนอโดยสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์มักจะปรากฏออกมาในรูปของข่าวคราวประเภทอาชญากรรมที่หญิงรักหญิงเข้าไปเกี่ยวข้องหรือบางที่อาจไม่เกี่ยวข้อง แต่บางครั้งถูกทำให้เกี่ยวโยงกันด้วยข้อสมมุติฐาน ที่แฝงไว้ด้วยอคติต่อหญิงรักหญิง เช่น ในกรณีที่ผู้เคราะห์ร้ายเป็นหญิงที่มีลักษณะการแต่งกายภายนอกคล้ายคลึงกับหญิงที่มีลักษณะเป็นทอม หนังสือพิมพ์ก็จะนำเสนอเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นข้อสาวระหว่างทอม-ดี้ อันเป็นกระบวนการผลิตซ้ำภาพพจน์ต่อหญิงรักหญิงว่า เป็นบุคคลที่มีอารมณ์แปรปรวน ไม่นั่นคง โมโหร้าย หึงหวง และมักจะอาฆาตพยาบาท หากความรักไม่สมหวัง ความสัมพันธ์แบบนี้จึงถูกมองว่าแฝงไว้ซึ่งความรุนแรง และเป็นปัญหาของสังคมตลอดเวลา

ในขณะที่ทำหน้าที่เสนอภาพลักษณ์ของหญิงรักหญิงในแง่กลุ่มคนที่มีปัญหาทางอารมณ์ และเป็นปัญหาสังคมนั้น หนังสือพิมพ์ก็มีการเสนอเรื่องราวรักร่วมเพศในภาพลักษณ์ของพฤติกรรมที่แปลก ไม่ค่อยจะมีปรากฏ อันเป็นลักษณะของข่าวที่สามารถขายได้กับคนทั่วไปที่

อยากรู้อยากเห็น เช่น ข่าวคราวการแต่งงานระหว่างผู้หญิงสองคน และข่าวการเรียกร้องสิทธิของเกย์และเลสเบี้ยนในต่างประเทศ เป็นต้น นอกจากภาพยนตร์ที่ถูกนำเสนอว่าเป็นปัญหาของสังคมและพฤติกรรมที่แปลกและแผลงแล้ว หนังสือพิมพ์ก็ยังมีกรนำเสนอสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหญิงรักหญิง ดังปรากฏในคอลัมน์ตอบปัญหาและให้คำปรึกษาทั้งในเรื่องเพศและปัญหาชีวิต เช่น คอลัมน์ "เสพสม บัสมิสม" ของนายแพทย์นพพร คอลัมน์จัดหาคู่โดย "ลุงหนวด" และข่าวความเคลื่อนไหวของคนแควดวงบังเทิงที่มีพฤติกรรมรักร่วมเพศ เป็นต้น

ประเภทวรรณกรรมต่างๆ อาทิ ในนวนิยายบางเรื่องของนักเขียนและนักประพันธ์ที่มีชื่อบางคน เช่น กฤษณา อโศกสิน เรื่อง "รากแก้ว", น้าออบ เรื่อง "คือหัตถาครองพิภพ", กัญญาชลา เรื่อง "ประคูลีเทา", กิจจา บูรานนท์ เรื่อง "อิสระอนันต์", อาริตา เรื่อง "ปานแก้ว ปานขวัญ", ฃรงค์ จันทร เรื่อง เรื่อง "วิดา" เป็นต้น ประเภทเรื่องสั้นได้แก่ "ดวงตาบริสุทธิ์" โดย กาหลา, "นางไม้ของนัส" โดย สุวรรณี สุคนธา, "ตุ๊กเอ๋อตุ๊กตุ้" โดย อัครศิริ ธรรมโชติ เป็นต้น งานเขียนเหล่านี้เป็นตัวอย่งนวนิยายและเรื่องสั้นที่มีการผูกเรื่องโยงไปถึงผู้ที่มีพฤติกรรมรักร่วมเพศหญิงทั้งในฐานะตัวเอก ตัวรอง และตัวประกอบ นวนิยายบางเรื่องได้ถูกนำมาทำเป็นภาพยนตร์ เช่น "ข้างแปด" ของ ดาวไสว ไพจิตร เสนอเรื่องราวชีวิตนักโทษหญิงในคุก นอกจากนั้นก็มีการนำมาทำเป็นละครโทรทัศน์ ตัวอย่างของละครโทรทัศน์ที่มีตัวละครเป็นหญิงรักหญิง ที่ได้แพร่ภาพออกอากาศเมื่อไม่นานมานี้ เรื่อง "ไม้อ่อน" ตัวละครหนึ่งของเรื่องนี้มีพฤติกรรมรักร่วมเพศหญิง อันสืบเนื่องมาจากครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น และมีปัญหา ภาพลักษณ์ของหญิงรักหญิงดังกล่าวได้กลายเป็นสูตรสำเร็จของการนำเสนอในสื่อประเภทนี้มาอย่างช้านาน ซึ่งอาจพอสรุปท่วงทำนองที่กล่าวถึงรักร่วมเพศหญิงในนวนิยาย ภาพยนตร์ และละครโทรทัศน์ได้ว่ามีทั้งที่เห็นอกเห็นใจมองในแง่ดี จนกระทั่งเยาะเย้ย เป็นตัวตลก น่าสงสาร จนถึงน่าสมเพชและเวทนา

ประเภทนิตยสารพบว่าปัจจุบันมีนิตยสารสำหรับรักร่วมเพศอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควร แต่ส่วนใหญ่เป็นนิตยสารสำหรับรักร่วมเพศชาย เช่น นีออน, นีออนวิกเอนด์, มิถุนา, มิถุนาจูเนียร์, มิดเวย์, เกสร, มรกต, อิม, และจีแอล เป็นต้น อาจมีบ้างเป็นบางครั้งที่นิตยสารเหล่านี้จะมีข้อเขียนที่กล่าวถึงหญิงรักหญิงสอดแทรกอยู่แต่ก็น้อยมาก เนื้อหาที่นำเสนอจะเป็นประเภทปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกทางเพศ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิต และปัญหาอันเกิดจากความรัก การบรรยายให้เห็นถึงความรู้สึกเศร้าสร้อยคับแค้น ตลอดจนการหาทางออกของรักร่วมเพศ มากกว่าที่จะเป็นการนำเสนอวิถีชีวิตของผู้ที่รักเพศเดียวกันในฐานะที่เป็นกลุ่มสังคมและมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคมเช่นเดียว

กับกลุ่มสังคมอื่นๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่านิยายสารเหล่านี้ผลิตขึ้นโดยชายรักชาย เพื่อกลุ่มเป้าหมายรักร่วมเพศชายโดยเฉพาะ จึงเป็นเสมือนช่องทางที่เปิดโอกาสให้รักร่วมเพศชายแสดงตัวตนสู่สาธารณะได้อย่างเปิดเผย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่วัตถุประสงค์หลักของการผลิตดูเหมือนจะเป็นไปเพื่อสนองความต้องการภายในกลุ่มของตนมากกว่าที่จะใช้เป็นเวทีในการเรียกร้องสิทธิของตนในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าในสังคม หรือเพื่อเรียกร้องการยอมรับจากสังคม ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาหลักๆ ที่มีจะเน้นหนักไปทางด้านปลุกเร้าอารมณ์ทางเพศ ผวนกับบุคลิกของหนังสือที่มีภาพผู้ชายโป๊ เปลือยประกอบ ทำให้ภาพลักษณ์ของรักร่วมเพศถูกมองว่าเป็นผู้ฝึกฝนแต่ในอารมณ์ทางเพศ หรือเป็นบุคคลที่มีความต้องการทางเพศสูง ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ในด้านลบมากกว่าที่จะถูกมองด้วยสายตาเปิดกว้างในเรื่องเพศจากสังคม และในขณะที่นำเสนอปัญหาที่รักร่วมเพศชายต้องประสบกับความผิดหวังในเรื่องรักๆ ใคร่ๆ ของตน หากแต่ก็ไม่มีการนำเสนอเชิงวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขทางสังคมอันได้แก่ ค่านิยมโครงสร้างสังคม ฯลฯ ว่ามีผลกระทบ หรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขาในสังคมอย่างไรบ้าง

นิยายสารอีกฉบับหนึ่งที่ไม้อาจละเลย คือ นิยายสาร "แปลก" และ "มหัศจรรย์" ในคอลัมน์ของ "อาโก้ ปากน้ำ" อันเป็นคอลัมน์ที่ให้บริการตอบปัญหาชีวิตแก่ผู้ที่เป็นรักร่วมเพศทั้งหญิงและชาย นอกจากนั้นก็ยังมีบริการจัดหาเพื่อนหรือคู่รักอีกด้วย คอลัมน์ทั้งสองได้ดำเนินมาเป็นเวลากว่าสิบปี จึงเป็นที่รู้จักของผู้่านที่รักเพศเดียวกันโดยไม่จำกัดชนชั้นและสถานภาพทางเศรษฐกิจ นิยายสารทั้งสองฉบับยังเป็นที่ยอดนิยมของรักร่วมเพศทั้งในเมืองใหญ่และตามต่างจังหวัด ผิดกับสื่อมวลชนประเภทนิยายสารกลุ่มแรกที่ผู้อ่านส่วนมากมักจะอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ หรือในเมืองใหญ่ แต่เนื่องจาก "แปลก" และ "มหัศจรรย์" เป็นนิยายสารที่จัดอยู่ในประเภทหนังสือระดับล่างจึงไม่มีผลสะท้อนหรือทำทาบความคิดของสังคมในวงกว้างแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามคอลัมน์นี้ก็ถือว่าเป็นเวทีที่สำคัญที่เปิดโอกาสแก่หญิงรักหญิงได้ติดต่อกับพวกเดียวกัน ที่สำคัญคือเป็นแหล่งที่รักร่วมเพศหญิงจำนวนหนึ่งได้เรียนรู้ว่า การรักเพศเดียวกันไม่ใช่เป็นสิ่งแปลกประหลาดอีกต่อไป ถึงแม้ว่าจะรู้สึกแปลกแยกเมื่ออยู่นอกกลุ่ม คอลัมน์ "อาโก้ ปากน้ำ" เป็นเสมือนโลกใบเล็กๆ ที่รักร่วมเพศหญิงสามารถสัมผัสและรู้สึกได้ว่าตนเองยังมีเพื่อนหรือคนที่แบบเดียวกับตนอยู่

ความนิยมคอลัมน์ "อาโก้ ปากน้ำ" ในหมู่รักร่วมเพศวัดได้จากจำนวนจดหมายที่เข้ามาถึง มีทั้งจากหญิงรักหญิงและชายรักชายรวมแล้วสัปดาห์ละประมาณ 20-30 ฉบับ

(Jackson, 1995, p. 35) ปัญหาส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องผิดหวังในความรัก และต้องการเพื่อนหรือคู่ปรับทุกข์ คอลัมน์ดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนยาระงับปวดหรือซีทางคลายทุกข์ให้แก่รักร่วมเพศเป็นอย่างดี คาดว่าถ้าเนื้อที่คอลัมน์มีมากกว่าที่เป็นอยู่และสามารถตอบปัญหาได้รวดเร็ว โดยเจ้าตัวไม่ต้องรอนาน จดหมายถามปัญหาอาจมากกว่านี้ก็ได้ อาจกล่าวได้ว่า บางคนมาหาด้วยตนเอง เพื่อขอคำปรึกษาโดยตรงก็มีจากการสุมตัวอย่างประเภทของปัญหาตามนิตยสารเกย์และจากคอลัมน์ของ "อาโก้ ปากน้ำ" ในช่วง 3 ปี (2527-2530) จากจดหมายทั้งสิ้น 97 ฉบับพบว่า ปัญหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องผิดหวังในความรักมากที่สุด และน่าสังเกตว่าปัญหาที่เหลือเป็นปัญหาที่คนเป็นรักร่วมเพศรู้สึกเป็นทุกข์ที่ความต้องการทางเพศของตนต่างไปจากที่สังคมกำหนด ทำให้มีความยุ่งยากในชีวิต ซึ่ง "อาโก้" ก็ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจ ไขปัญหา และแนะทางออกที่เหมาะสมให้ (กิติกร มีทรัพย์ 2530, น. 14)

อิทธิพลของสื่อมวลชนในการนำเสนอเรื่องราวของรักร่วมเพศมีผลต่อสังคมในแง่ที่ทำให้คนในสังคมตระหนักว่ามีกลุ่มคนที่เป็นรักร่วมเพศดำรงอยู่ในสังคม โดยเฉพาะสื่อมวลชนที่มีคอลัมน์ตอบปัญหาของรักร่วมเพศ (เช่น อาโก้ หรือคอลัมน์ในนิตยสารเฉพาะกลุ่มของรักร่วมเพศ) ได้เปิดโอกาสให้ผู้ที่สับสนในความเป็นรักร่วมเพศของตน ได้เรียนรู้และทำความเข้าใจความรู้สึกที่แท้จริงของตน หรืออย่างน้อยก็ช่วยลดความวิตกกังวลที่เกิดจากความรู้สึกโดดเดี่ยวว่าเหวที่ตนเองแปลกแยกไปจากสังคม อย่างน้อยยังมีผู้ที่ยินดีให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อคลี่คลายปัญหาต่างๆ อันสืบเนื่องมาจากการเป็นรักร่วมเพศของเขา เนื่องจากตระหนักดีว่าคอลัมน์ "อาโก้" เป็นที่พึ่งพิงของหญิงรักหญิงจำนวนมาก ในระยะแรกที่หาวิธีเข้าถึงรักร่วมเพศคนอื่นๆ กลุ่มอัญจารีก็ได้ใช้วิธีเขียนจดหมายแนะนำกลุ่มแก่หญิงรักหญิงผ่านคอลัมน์นี้ "แปลก" จึงถือได้ว่าเป็นนิตยสารฉบับแรกที่ทำให้กลุ่มอัญจารีสามารถเข้าถึงตัวหญิงรักหญิงจำนวนมาก

หลังจากนั้นกลุ่มอัญจารีก็ได้มีโอกาสอาศัยสื่อมวลชนอื่นๆ เปิดตัวต่อสาธารณชนจากสิ่งตีพิมพ์เล่มหนึ่งสู่สิ่งตีพิมพ์อีกเล่มหนึ่ง รวมทั้งสื่อประเภทวิทยุ และโทรทัศน์ ผลจากการที่สื่อมวลชนต่างๆ เหล่านี้ได้มาติดต่อขอข้อมูลไปเผยแพร่ได้เพิ่มประสิทธิภาพความสามารถในการขยายขนาดของสมาชิกกลุ่มให้กว้างขวางยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นผลดีต่อการดำเนินงานเผยแพร่ความคิดความเข้าใจแก่สาธารณชนที่มีต่อหญิงรักหญิงอีกด้วย การเติบโตของกลุ่มอัญจารี ซึ่งเริ่มจากสมาชิกหญิงรักหญิงจำนวนไม่กี่สิบคนมาเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ที่มีสมาชิกทั่วประเทศกว่า 400 คน สะท้อนถึงพลังอำนาจที่เผยแพร่ไปได้กว้างของสื่อมวลชน

ตารางแสดงประเภทของสื่อมวลชน: ช่องทางให้สมาชิกกลุ่มอาจารย์รู้จักกลุ่มฯ

ประเภทของสื่อ	จำนวนสมาชิก (คน)	คิดเป็นร้อยละ
หนังสือพิมพ์: ไทยรัฐ, เดลินิวส์, สยามรัฐ, ฐานเศรษฐกิจ, มติชน, หนังสือพิมพ์ข่าวสาร	79	30
นิตยสาร: หนังสือแปลก, หญิงไทย, city life, คู่สร้างคู่สม	111	42
รายการโทรทัศน์: ผู้หญิงวันนี้ วิทยุ: นิรนามยามดึก,	21	8
กิจกรรมกลุ่มอาจารย์: อาจารย์สาร, การบอก เล่าของสมาชิก, ที่ประชุมกลุ่มสิทธิมนุษยชน	48	20

หมายเหตุ ตัวเลขเหล่านี้คิดจากใบสมัครสมาชิกกลุ่มอาจารย์ที่ระบุแหล่งข้อมูลที่
รู้จักกลุ่มอาจารย์จำนวน 259 คน สํารวจเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2538

งานศึกษาทางวิชาการ

ย้อนหลังไปราวพ.ศ. 2500 ซึ่งถือเป็นยุคแรกของการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง
เพศในประเทศไทย สังคมไทยยังไม่ยอมรับการแสดงออกอย่างเปิดเผยในเรื่องเพศ ไม่ว่าจะ
เป็นการเปิดเผยสรีระโดยตรง หรือการเผยแพร่ผ่านสิ่งพิมพ์ หรือการวิพากษ์วิจารณ์ ในยุคนั้น
เพศ ถูกตีความว่าเป็นเรื่องน่าอับอาย เสื่อมเสีย และควรปิดบังซ่อนเร้น แต่ปัจจุบันสังคมไทย
กล้าที่จะแสดงออกและวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องเพศอย่างเปิดเผย ในแต่ละวันจะปรากฏภาพ
ที่แสดงออกเรื่องเพศมากขึ้นในสื่อมวลชนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต ในด้านงานศึกษา
วิจัยเกี่ยวกับเรื่องเพศก็ เริ่มที่จะมีการสำรวจทัศนคติเกี่ยวกับเพศแต่ก็ยังไม่มีการถามถึงประสบการณ์
หรือพฤติกรรมทางเพศโดยตรงและส่วนใหญ่ก็มุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ทางเพศของชายและหญิง

(จรรยา เศรษฐบุตร, 2538, น. 2) การทำวิจัยเรื่องเพศในอดีตจึงถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ที่ไม่ยอมรับการแสดงออกโดยเปิดเผยในเรื่องเพศ

ความตื่นตัวในการศึกษาวิจัยเรื่องเพศเพิ่งจะ เริ่มอย่างจริงจังจริงราวพ.ศ. 2527 ซึ่งเป็นยุคพบการระบาดของโรคเอดส์ รัฐบาลตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศหันมาให้การสนับสนุนการทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องเพศมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในการต่อต้านโรคเอดส์ โดยเฉพาะงานวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศของกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มไม่เสี่ยงจากการติดเชื้อโรคเอดส์ จากจุดนี้เองที่กลุ่มรักร่วมเพศได้กลายเป็นที่รู้จักในฐานะของกลุ่มเสี่ยงกลุ่มแรก ประกอบกับรักร่วมเพศได้มีการเปิดเผยตัวตนมากขึ้น ทำให้มีงานวิจัยเกี่ยวกับรักร่วมเพศมากขึ้น แต่งานศึกษาเกี่ยวกับรักร่วมเพศในระยะ เริ่มแรกก็จำกัดเฉพาะรักร่วมเพศชายเท่านั้น และยังมี ความนิยมเอียงที่จำกัดอยู่ในแนวจิตวิทยา แม้ในหมู่นักสังคมวิทยา (ซึ่งโดยมากได้รับอิทธิพล ความคิดจากฟรอยด์) ส่วนใหญ่ยังคงมอง การรักเพศเดียวกันมีสาเหตุมาจากการชะงักงันของ พัฒนาการทางเพศจากวัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่ (บงกชมาศ เอกเอี่ยม, 2532)

ปัจจุบันแนวคิดของฟรอยด์ที่เคยแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับทั่วไป ได้ถูกท้าทายโดย ขบวนการเกย์และ เลสเบียน นักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาจำนวนไม่น้อยที่พากันคัดค้านทฤษฎี บางเรื่องของฟรอยด์ ด้วยเห็นว่าข้อสรุปของฟรอยด์เกิดจากการเฝ้าสังเกตและสัมภาษณ์คน ไข้ที่เข้ามารับการบำบัดรักษา ซึ่งเป็นกลุ่มเฉพาะที่ไม่ใช่การศึกษาในกลุ่มคนทั่วไปจึงไม่ สามารถใช้เป็นทฤษฎีได้ (Good, 1978) นอกจากนั้นยังมีผู้แย้งว่าฟรอยด์เน้นเรื่องเพศมาก เกินไป ทั้งๆที่มาตรฐานในเรื่องเพศมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา บุคลิกของฟรอยด์ตรงกับยุควิคตอเรีย ซึ่งถือเป็นช่วงที่สังคมมีความเคร่งครัดเรื่องเพศสูง ฉะนั้นคนไข้ของฟรอยด์ อาจต้องเผชิญกับสภาวะที่เคร่งครัดในเรื่องเพศจากสังคม (ประนอม สโรชมาน, 2524, น. 172) สำหรับในแวดวงวิชาการของไทยปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าก็ยังคงรับเอาแนวคิดของฟรอยด์มา ใช้เป็นหลักในการอธิบายปรากฏการณ์รักร่วมเพศ และยังคงมองพฤติกรรมรักร่วมเพศว่าเป็น พฤติกรรมที่เกิดจากความผิดปกติทางจิต และเป็นปัญหาของสังคม แม้จะมีงานศึกษาทางสังคม วิทยาที่ทำการศึกษารักร่วมเพศโดยไม่ได้มองว่าเป็นความเจ็บป่วย อันมีสาเหตุมาจากความ ผิดปกติทางจิตใจ แต่ในบางแง่มุมของสังคมวิทยา พฤติกรรมรักร่วมเพศก็ยังคงถูกจัดให้อยู่ ในประเภทความเบี่ยงเบนทางเพศ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากพื้นฐานทางความคิดหรือทัศนคติของ คนในสังคมส่วนใหญ่ที่มองพฤติกรรมดังกล่าวว่าผิดปกติ (บงกชมาศ เอกเอี่ยม, 2532, น. 2)

งานศึกษาทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวกับรักร่วมเพศที่ผ่านมายังคงจำกัดอยู่ที่สาเหตุ ของการมีพฤติกรรมรักร่วมเพศ และทัศนคติของสังคมต่อรักร่วมเพศมากกว่าที่จะศึกษาถึง

ความรู้สึกนึกคิด และการดำเนินชีวิตของรักร่วมเพศหญิงในสังคม เช่น วิทยานิพนธ์ของ เพ็ญมาศ กำเหนิดโทน (2528) เรื่อง "การยอมรับของครูต่อนักเรียนเกย์: ศึกษากรณี ข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร" ศึกษาภาพเกณฑ์ในความนึกคิดของครู ระดับการยอมรับของครูต่อนักเรียนเกย์ และปัจจัยที่คาดว่าจะมีความสัมพันธ์กับการยอมรับของ ครูต่อนักเรียนเกย์, งานศึกษา ของสมศรี เป็ยมสมบุรณ์ (2529) เรื่อง "ปัญหารักร่วมเพศ ชาย: การศึกษาเฉพาะกรณีเกย์นักแสดงเมืองพัทยา" ศึกษาถึงวัฏจักรของกลุ่มรักร่วมเพศ ในแง่ของการดำเนินชีวิตประจำวัน สภาพความเป็นอยู่ ตลอดจนภูมิหลังและพื้นฐานทางครอบครัว เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดาและบุตร การเลี้ยงดูของบิดา มารดา ความสัมพันธ์กับญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง โดยการศึกษายังคงเน้นพิจารณาไปที่สาเหตุหรือปัจจัยทาง จิตวิทยา กรรมพันธุ์ ฮอร์โมน และสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมรักร่วมเพศ

งานศึกษารักร่วมเพศหลังปี 2530 เป็นต้นไปได้แก่ วิทยานิพนธ์ของบงกชมาศ เอกเอี่ยม ในปี 2532 เรื่อง "เกย์: กระบวนการพัฒนาและธำรงเอกลักษณ์รักร่วมเพศ" ศึกษาขั้นตอนต่างๆในกระบวนการที่นำไปสู่การบ่งชี้ลักษณะ นิยาม และการธำรงเอกลักษณ์ ของรักร่วมเพศ, วิทยานิพนธ์ของประภาพรรณ วงศาโรจน์ ในปีเดียวกัน เรื่อง "การพัฒนาเอกลักษณ์ผู้รักร่วมเพศในหมู่วัยรุ่น" ศึกษาถึงแบบแผนการพัฒนาเอกลักษณ์ของ วัยรุ่นที่นิยามตนเองว่าเป็นเกย์ไทย มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการอย่างไรบ้าง, งานศึกษาของธารทิพย์ ตัมพศลารักษ์ เรื่อง "พฤติกรรมทางเพศและเจตคติของนักเรียน วัยรุ่น: กรณีศึกษาพฤติกรรมรักร่วมเพศ เขตการศึกษา 9", และงานศึกษาของอรอนงค์ กิตติวัลยาววงศ์ ศึกษาประเด็นเดียวกัน แต่ต่างพื้นที่ คือ ในเขตการศึกษา 3 งานศึกษาทั้งสองเรื่องได้สำรวจพฤติกรรมรักร่วมเพศในหมู่วัยรุ่น ที่เป็นนักเรียนในระดับมัธยมปลายในปี 2534 ก่อนหน้านั้นก็มีงานของ เขมิกา ยามะรัตและคณะที่สำรวจพฤติกรรมทางเพศในกลุ่มนักเรียนวัยรุ่นในปี 2531 เรื่อง "สุขวิทยาทางการเจริญพันธุ์ของนักเรียนและครู โรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร" ซึ่งได้นำเสนอสถิติของผู้ที่มีพฤติกรรมรักร่วมเพศ เป็นที่น่าสังเกตว่างานศึกษาและวิทยานิพนธ์ในระยะหลังๆได้เริ่มกล่าวถึงหญิงรักหญิงบ้าง แล้ว แต่ก็เป็นการสำรวจพฤติกรรมเบื้องต้นยังมีได้เจาะลึกในพฤติกรรมของหญิงรักหญิง แต่อย่างใด

งานวิจัยที่ถือว่าศึกษาเกี่ยวกับหญิงรักหญิงโดยตรง คือ งานของชลธิชา ศาสสิคุปต์ เรื่อง "กระบวนการพัฒนาและธำรงเอกลักษณ์ของหญิงรักร่วมเพศ" ในพ.ศ. 2532 หลังจากนั้นก็ไม่พบว่าม้งานศึกษาเกี่ยวกับรักร่วมเพศหญิงอีกเลย สิ่งที่ทำให้งานวิจัยของชลธิชาแตก

ต่างจากงานวิจัยเกี่ยวกับรักร่วมเพศหญิงอื่นๆ คือ นอกจากจะพูดถึงรักร่วมเพศหญิงโดยเฉพาะแล้ว ผู้วิจัยยังมองว่าหญิงรักหญิงไม่ใช่กลุ่มบุคคลผิดปกติ แต่เป็นความสัมพันธ์ทางเพศอีกรูปแบบหนึ่งที่บุคคลกลุ่มนี้เลือกดำเนินชีวิต ดังนั้นความเบี่ยงเบนทางเพศในลักษณะนี้ จึงถือเป็นการพึงพอใจของแต่ละบุคคลมากกว่าที่จะเป็นพฤติกรรมที่ผิดปกติ หรือเป็นปัญหาของสังคม

อาจกล่าวได้ว่าจนถึงปัจจุบันงานที่ศึกษาเกี่ยวกับหญิงรักหญิงยังมีอยู่น้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานศึกษาที่มองความสัมพันธ์แบบรักร่วมเพศว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ทางเพศในสังคมยังมีน้อย เนื่องจากงานศึกษาหญิงรักหญิงในลักษณะนี้ยังมีจำนวนจำกัด และยังไม่เป็นที่แพร่หลายในสังคม จึงยังไม่สามารถส่งผลกระทบต่อความคิดความเข้าใจเดิมๆที่มีต่อหญิงรักหญิง และไม่อาจท้าทายกระแสความคิดหลักของสังคมที่มาจากนักวิชาการ นักจิตวิทยา และนักจิตแพทย์ที่มีแนวคิดต่อหญิงรักหญิงว่ามีความผิดปกติทางจิตใจ และเป็นปัญหาของสังคมที่จะต้องแก้ไข บำบัดรักษา ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาหญิงรักหญิงมีความเป็นไปได้มาก อันเป็นผลมาจากเงื่อนไขสามประการด้วยกัน คือ 1) ทักษะต่อเรื่องเพศในสังคมไทยเริ่มเปิดกว้างมากขึ้น 2) บรรยากาศในการศึกษาวิจัยกำลังให้ความสนใจเรื่องเพศในมิติที่หลากหลาย และ 3) การเปิดตัวของกลุ่มหญิงรักหญิงมีส่วนสำคัญทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มหญิงรักหญิงอันเป็นแหล่งข้อมูลโดยตรงมากขึ้นกว่าเดิม จึงมีความเป็นไปได้ที่แนวโน้มการศึกษาหญิงรักหญิงจะมีมากขึ้นในอนาคต

ดังนั้น ในงานชิ้นนี้ ผู้วิจัยจึงพยายามศึกษาการใช้ชีวิตของสตรีที่มีลักษณะความสัมพันธ์ทางเพศแบบหญิงรักหญิง ในลักษณะที่เจาะลึก และเน้นที่ลักษณะของ "ครอบครัว" และ ความคิดเรื่อง "ครอบครัว" ของสตรีเหล่านี้เป็นหลัก เพื่อเสนอภาพของหลากหลายซับซ้อนในกลุ่มคนที่ก่อนหน้านี้ไม่สามารถเปิดเผยตัวต่อสังคมได้มาก่อนเลย ในการศึกษาที่ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกลุ่มหญิงรักหญิง ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มอัญจารี ส่วนต่อไป จึงเป็นการบรรยายความเป็นมาและลักษณะของกลุ่มนี้ อนึ่งชื่อที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นนามสมมติทั้งหมด

กลุ่มอัญจารี

แม้กลุ่มอัญจารีจะเป็นกลุ่มหญิงรักหญิงที่ก่อตัวได้ไม่ถึงสิบปี และเพิ่งเริ่มเป็นที่รู้จักในหมู่นักร่วมเพศหญิงในระยะสามปีที่ผ่านมา แต่ก็นับว่าเป็นกลุ่มหญิงรักหญิงกลุ่มแรก ที่สามารถรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน มีสมาชิกมาจากทุกภาคของประเทศ และมีความหลากหลายทั้งในด้านอาชีพและอายุ สมาชิกเหล่านี้รู้จักกลุ่มทางสื่อมวลชน ในแต่ละเดือนจะมีผู้สนใจติดต่อขอสมัครเข้าเป็นสมาชิกประมาณ 2-3 คน โดยเฉพาะในช่วงที่สื่อมวลชนนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มก็จะมีผู้ติดต่อขอสมัครเป็นสมาชิกวันละประมาณ 1-2 ราย ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกหญิงรักหญิงกว่า 400 คน การเปิดตัวต่อสังคมภายนอกได้ทำให้กลุ่มกลายเป็นเวทีที่สำคัญของหญิงรักหญิงจำนวนมาก ที่น่าสนใจคือเป็นเวทีที่หญิงรักหญิงสร้างขึ้นเอง และก่อนที่จะกล่าวถึงบทบาทในด้านนี้ของกลุ่ม คงต้องมาทำความเข้าใจถึงประวัติความเป็นมาของกลุ่มอัญจารี ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ผู้วิจัยได้อาศัยการพูดคุยกับคนที่เป็นแกนนำของกลุ่ม ประกอบกับเอกสารแผ่นพับในการเผยแพร่ของกลุ่มอัญจารี, "อัญจารีสาร" และ "Asian Lesbian Network Newsletter"

กลุ่มอัญจารี (มาจากคำว่า "อัญญา" กับ "จารี" หมายถึงแนวทางที่แตกต่างหลากหลาย) เริ่มก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. 2529 โดยหญิงรักหญิงที่เป็นเพื่อนสนิท 4 คน คือ ศรี อายุ 46, ตี๋ม อายุ 35 เป้ และที อายุ 32 ปี ตี๋ม เป้ และทีจบปริญญาตรีจากสถาบันเดียวกัน ในช่วงที่เป็นนักศึกษาทั้งสามทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มสตรีในมหาวิทยาลัย เป้รู้จักกับทีเพราะอยู่ในรุ่นเดียวกัน ส่วนตี๋มเป็นรุ่นพี่ที่จบการศึกษาไปก่อนหน้าที่ทั้งสามจะได้ทำความรู้จักกัน หลังจากจบการศึกษาตี๋มได้ไปทำงานกับกลุ่มสิทธิสตรีกลุ่มหนึ่ง และได้รู้จักกับศรีซึ่งขณะนั้นรับราชการ แต่ก็ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมในกลุ่มสตรีเดียวกันกับตี๋มบ้างในบางครั้ง ต่อมาภายหลังเป้และทีได้มาสมัครเป็นเจ้าหน้าที่ประจำของกลุ่มสตรีดังกล่าว จากจุดนี้เองที่ทำให้ทั้งสี่คนได้มีโอกาสเปิดเผยความเป็นรักร่วมเพศของตน และมีความคิดในการก่อตั้งกลุ่มาร่วมกันในเวลาต่อมา

ความคิดในการก่อตั้งกลุ่มอัญจารีเกิดจากความเข้าใจร่วมกันของบุคคลทั้งสี่ที่ว่า การเป็นหรือไม่เป็นรักร่วมเพศหญิงเป็นทางเลือกหนึ่งของผู้หญิง ผู้หญิงมีสิทธิที่จะเลือกหนทางนี้หรือไม่ก็ได้ ที่สำคัญคือผู้หญิงควรมีสิทธิตัดสินใจเลือกทางดำเนินชีวิตของตนเอง โดยอาจเลือกที่จะแต่งงาน อยู่กับคนรักเพศเดียวกัน หรืออยู่ตามลำพังโดยอาจมีหรือไม่มีเพศสัมพันธ์ก็ได้ เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มีกลุ่มสิทธิสตรีกลุ่มใดพูดถึงสิทธิของผู้หญิงในเรื่องนี้ ประกอบกับทั้งสี่คน เห็นว่าคงจะมีผู้หญิงที่รักผู้หญิงด้วยกันจำนวนไม่น้อยต้องเก็บซ่อนความรู้สึก

และเผชิญปัญหา อันเนื่องมาจากอคติของสังคมที่มีต่อหญิงรักหญิงอย่างโดดเด่นเพียงลำพัง ปราศจากคนที่เข้าใจและผู้ให้คำปรึกษาปัญหาต่างๆที่สืบเนื่องมาจากการเป็นรักร่วมเพศของตน

ความเข้าใจในสภาพปัญหา และความเห็นอกเห็นใจในผู้ที่รักเพศเดียวกัน เช่นเดียวกันเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ส่วนตัวของบุคคลทั้งสิ้น โดยเฉพาะศรีแม้จะมีความเป็นอาวุโสกว่าใคร เพื่อนแต่ก็ยังไม่สามารถเปิดเผยการเป็นรักร่วมเพศของตนทั้งที่บ้านและที่ทำงานได้ เพราะเกรงว่าจะต้องสูญเสียความสัมพันธ์กับคนภายในครอบครัว และผลกระทบที่จะมีต่อหน้าที่การงาน ส่วนเป็เปิดเผยเฉพาะกับเพื่อนๆที่ทำงานบางคน ที่เปิดเผยกับทั้งบ้านและในแวดวงคนทำงานสิทธิมนุษยชน มีเพียงติ่มคนเดียวเท่านั้นที่เปิดเผยการเป็นรักร่วมเพศของตนนับตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะเริ่มมีกลุ่ม ดังนั้นเมื่อทางกลุ่มตัดสินใจเปิดเผยตัวต่อสาธารณชน ติ่มจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ตัวแทนกลุ่มติดต่อกับสื่อมวลชน เธอเล่าว่าแม้จะไม่ได้ปิดบังความเป็นรักร่วมเพศหญิงแก่ใคร แต่การเปิดเผยผ่านทางสื่อมวลชนก็ทำให้เธอรู้สึกกลัวเหมือนกัน เพราะไม่อาจรู้ได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับเธอและครอบครัวของเธอบ้าง หากเธอก็ยอมรับว่าการที่กลุ่มกล้าเปิดเผยตัวต่อสื่อมวลชนนี้เป็นผลดีต่อการเคลื่อนไหวหรือการทำงานของกลุ่ม กลุ่มอัญจารีก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ 4 ประการ คือ

1. เพื่อสนับสนุนให้ผู้หญิงเกิดความมั่นใจในสิทธิและการเลือกทางดำเนินชีวิตของตนเอง
2. เพื่อขจัดอคติและเผยแพร่ความคิด ทศนคติ ความเข้าใจที่ถูกต้องและความเป็นธรรมต่อผู้หญิงที่รักผู้หญิง
3. เพื่อปกป้องสิทธิของหญิงรักหญิงไม่ให้ถูกรังแกและกีดกันจากสังคม ซึ่งเป็นหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน
4. เพื่อร่วมมือประสานกับองค์กรสิทธิมนุษยชนอื่นๆ ต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิอันชอบธรรมของมนุษย์ในทุกๆ เรื่อง

เป้าหมายของการรวมกลุ่มอัญจารีนอกจากต้องการจะให้การสนับสนุน ใจกล้าใส่ใจ และให้ความช่วยเหลือแก่หญิงรักหญิงด้วยกันเองแล้ว จุดยืนของกลุ่มยังมุ่งไปที่การรณรงค์และเรียกร้องให้มีการตระหนักในสิทธิของผู้หญิงที่จะเลือกทางเดินชีวิตของตนอย่างมีคุณค่าในสังคม โดยมองเห็นว่าปัญหาของการเป็นรักร่วมเพศหญิงเป็นเรื่องของสังคม มากกว่าที่จะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มเท่านั้น การมีขึ้นของกลุ่มจึงนอกจากจะเป็นไปเพื่อสร้างโอกาสทางสังคมที่จะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของหญิงรักหญิงด้วยกันเอง

แล้ว ทางกลุ่มยังตระหนักว่าสภาวะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็โดยการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อหญิงรักหญิงในสังคมด้วย

การดำเนินของกลุ่มอาจารย์

ภายในปี 2529 ซึ่งเป็นปีแรกของการเริ่มก่อตั้งกลุ่มอาจารย์ ทางกลุ่มได้ตัดสินใจไปเช่าตู้ไปรษณีย์ เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารกับเพื่อนหญิงรักหญิงที่อยู่ห่างไกล ไม่สะดวกในการติดต่อพบปะกับทางกลุ่มด้วยตนเอง และรวมทั้งผู้ที่ยังไม่สะดวกหรือพร้อมเปิดเผยหน้าตากับทางกลุ่ม แต่เนื่องจากในระยะนั้นกลุ่มยังไม่เปิดตัวต่อสาธารณะ ยังไม่มีใครติดต่อมาทางตู้ไปรษณีย์ มีเพียงกลุ่มเพื่อนหญิงรักหญิงที่รู้จักกันประมาณ 6-7 คนมาพบปะกันสาม หรือสี่เดือนต่อครั้ง เรื่องที่พูดคุยมักเป็นชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละคน และไต่ถามทุกข์สุขมากกว่าที่จะเป็นการแลกเปลี่ยนทางความคิด วันที่นัดหมายเป็นวันอาทิตย์ที่ทุกคนว่างจากอาชีพการงาน สถานที่ที่พบปะกันบางครั้งเป็นบ้านของเพื่อนคนใดคนหนึ่งหรือตามร้านอาหาร ระยะนี้การรวมกลุ่มยังไม่แน่นอน เนื่องจากต้องขึ้นอยู่กับความสะดวกของแต่ละคน

ปี 2537 กลุ่มตกลงใจเช่าห้องพักแห่งหนึ่ง เพื่อใช้เป็นสถานที่นัดพบปะของสมาชิก และใช้เป็นที่พักผ่อนภายในกลุ่ม ตลอดจนใช้เป็นสถานที่สำหรับเก็บเอกสารต่างๆที่เกี่ยวกับหญิงรักหญิงทั้งของไทยและต่างประเทศ หลังจากเช่าสถานที่ได้เพียง 6 เดือนก็ต้องยุติการเช่า เพราะทางกลุ่มไม่มีกำลังที่จะจ่ายเงินค่าเช่าห้องอีกต่อไป และที่สำคัญความตั้งใจเดิมที่จะใช้สถานที่ดังกล่าวเป็นที่ทำงาน และที่ติดต่อกับสมาชิกยังไม่เป็นจริงตามที่กลุ่มคาดหวังไว้

ขณะที่พยายามหาหนทางติดต่อกับหญิงรักหญิงคนอื่นๆ กลุ่มฯได้พยายามทำให้การพบปะกันระหว่างคนที่รู้จักกลุ่มอยู่แล้วเป็นไปอย่างสม่ำเสมอมากขึ้น จากแต่ก่อนที่ไม่ได้กำหนดวันที่พบปะกันไว้แน่นอน ก็เริ่มมีการกำหนดวันนัดหมายเป็นเดือนละครั้งที่บ้านของเพื่อนคนหนึ่ง โดยแต่ละคนจะนำอาหารและเครื่องดื่มติดมือมาด้วย บางครั้งก็จะมีการจัดไปเที่ยว จนเริ่มมีคนมาเข้าร่วมมากขึ้น มีการร่วมคิดหารายได้เข้ากลุ่มที่ผ่านมาได้ร่วมทุนทำเสื้อยืด และจัดงานเลี้ยง ในขณะที่เดียวกันก็มีการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านการศึกษาแนะนำ ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือในด้านที่พักแก่เพื่อนที่มีความเดือดร้อน เช่น มีปัญหาเกี่ยวกับบ้าน และปัญหาระหว่างคู่รัก เป็นต้น

ปีพ.ศ. 2536 "ติ่ม" หนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มฯ ได้เขียนจดหมายถึง "อาโก้ ปากน้ำ" อันเป็นคอลัมน์ให้บริการตอบจดหมายแก่ผู้ที่รักเพศเดียวกันในนิตยสาร "แปลก" เล่าถึงความจำเป็นของการก่อตั้งกลุ่ม วัตถุประสงค์ และกิจกรรมของกลุ่ม และขอความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์ตู้ไปรษณีย์ หลังจากที่ได้จดหมายได้ลงในคอลัมน์ "อาโก้ ปากน้ำ" ได้ไม่นาน มีหญิง

รักหญิง เขียนจดหมายมาสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มเป็นจำนวนมากถึงอาทิตย์ละ 15-20 ฉบับ ทุกฉบับแสดงความรู้สึกคล้ายๆกัน คือ ตีใจมากที่มีหญิงรักหญิงเกิดขึ้น ขอสมัครเป็นสมาชิก ต้องการมีเพื่อน และขอคำปรึกษาในปัญหาต่างๆ อาทิ ครอบครัวไม่ยอมรับ ถูกบังคับให้แต่งงาน ที่ทำงานไม่ยอมรับ เป็นต้น

จากจดหมายที่มีปริมาณมาก ในที่สุดกลุ่มได้เริ่มผลิต "อัญจารีสาร" อันเป็นความตั้งใจแต่เดิม ที่ต้องการให้เป็นสื่อกลางระหว่างสมาชิกที่อยู่ห่างไกล และไม่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางกลุ่มจัดได้ ซึ่งก็สอดคล้องกับเสียงเรียกร้องจากสมาชิก อัญจารีสารฉบับแรกจำนวน 15 หน้าจึงถือกำเนิดในปีพ.ศ. 2536 และได้ถูกแจกจ่ายไปยังสมาชิกทุกๆสองเดือน ซึ่งขณะนั้นมีจำนวนสมาชิกประมาณห้าสิบกว่าคน การทำงานกลุ่มที่อาศัยเวลาว่างจากงานประจำไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ทันทั่วถึง ในที่สุดกลุ่มฯตัดสินใจขอทุนจากต่างประเทศ (Global Fund for Women) เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายทำกิจกรรมของกลุ่ม และเป็นค่าจ้างครึ่งเวลาแก่อาสาสมัครที่มาทำงานในหน้าที่ผู้ประสานงานแก่กลุ่ม

การมีส่วนร่วมของกลุ่มองค์กรเรียกร้องสิทธิสตรี

เมื่อได้รับเงินทุนสนับสนุนแล้ว กลุ่มได้หาห้องเช่าสำหรับเป็นที่ทำงานใหม่อีกครั้ง ครั้งนี้มีผู้ประสานงานเข้าไปทำงาน แม้จะไม่เต็มเวลาแต่ก็ทำให้กิจกรรมของกลุ่มคล่องตัวและเป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะได้เปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามาร่วมกิจกรรมกลุ่มมากขึ้นปลายปี 2536 นั้นเอง กลุ่มก็ได้ส่งตัวแทนไปร่วมประชุม "ผู้หญิงกับการพัฒนา" ที่ประเทศฟิลิปปินส์ ถือเป็นจุดเริ่มแรกที่กลุ่มได้เปิดตัวกับองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับเอเชียและแปซิฟิก การประชุมนี้มีขึ้นเพื่อเตรียมการสำหรับการประชุมระดับโลกเรื่องสตรีครั้งที่ 4 ในปี 2538 ที่ประเทศจีน

หลังจากการประชุมที่ประเทศฟิลิปปินส์ องค์กรสตรีในเมืองไทยได้รวมกลุ่มกันเป็น "คณะทำงานองค์กรเอกชนไทยเพื่อการประชุมเรื่องสตรีระดับโลก" กลุ่มอัญจารีได้มีโอกาสเป็นหนึ่งในคณะทำงานดังกล่าว และเป็นกลุ่มที่พยายามผลักดันประเด็นสิทธิทางเพศ (sexual orientation) ให้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นประเด็นหนึ่งของสตรีที่รัฐบาลไทยควรเอาใจใส่อย่างจริงจัง และในการประชุมระดับโลกเรื่องสตรีครั้งที่ 4 กลุ่มอัญจารีก็ได้เข้าร่วมกับหญิงรักหญิงจากประเทศต่างๆทั่วโลกพยายามนำเสนอประเด็นสิทธิทางเพศของผู้หญิงต่อที่ประชุมฝ่ายรัฐบาลนานาชาติ (the United Nations Fourth World Conference on Women)

แม้ถึงที่สุดประเด็นสิทธิทางเพศจะไม่ผ่านการยอมรับจากที่ประชุม แต่ก็นับว่าเป็นครั้งแรกที่ปรากฏความพยายามในการผลักดันประเด็นนี้ในที่ประชุมระดับโลก

ตลอดระยะเวลาที่ทางกลุ่มอัญจารีได้พยายามชูประเด็นสิทธิทางเพศให้เป็นหนึ่งในประเด็นผู้หญิงทั้งในระดับภูมิภาค ระดับโลก และโดยเฉพาะความพยายามที่ปรากฏในเมืองไทยทำให้สื่อมวลชนในประเทศไทยได้รู้จักกลุ่มอัญจารีในฐานะกลุ่มเรียกร้องสิทธิของผู้หญิง ในช่วงนี้เองที่ทางกลุ่มได้มีโอกาสเปิดตัวต่อสื่อมวลชนมากขึ้น โดยเฉพาะผลจากการที่กลุ่มได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น และสามารถขยายวงสมาชิกได้กว้างขวางมากขึ้น

โครงสร้างของกลุ่มอัญจารี

โครงสร้างของกลุ่มอัญจารีพอสรุปได้ว่ามีส่วนประกอบหลักๆ 3 ส่วน คือ แกนนำ ผู้ประสานงาน และสมาชิก ส่วนที่เรียกว่าแกนนำของกลุ่มประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่รวมก่อตั้งกลุ่มสี่คน และสมาชิกอาวุโสที่เป็นสมาชิกในยุคแรก ๆ แกนนำกลุ่มมีอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับอนาคตของกลุ่ม เช่น การกำหนดแผนการทำงานประจำปี, หาแหล่งทุนสนับสนุน, ให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาที่สำคัญๆ ในการดำเนินงานกลุ่ม อาทิ การกำหนดเงื่อนไขการติดต่อกับสื่อมวลชน และบุคคลภายนอกที่มาขอข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่ม เป็นต้น

ส่วนที่สอง คือ ผู้ประสานงานกลุ่ม ทำหน้าที่เป็นตัวประสานระหว่างแกนนำกลุ่มกับสมาชิกอัญจารี งานส่วนใหญ่ต้องติดต่อสัมพันธ์กับสมาชิก และทำหน้าที่รายงานสถานการณ์หรือความเป็นไปของกลุ่มต่อแกนนำของกลุ่มซึ่งจะมีการจัดประชุมใหญ่ทุกๆ หนึ่งปี แต่ในระหว่างปีนั้นผู้ประสานงานสามารถปรึกษาผู้ที่เป็นแกนนำของกลุ่ม รวมทั้งทำหน้าที่กำหนดและนัดหมายการประชุมเมื่อมีเหตุการณ์จำเป็นหรือเร่งด่วน นอกจากนั้นยังเป็นตัวแทนกลุ่มในการติดต่อประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก ตำแหน่งหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ประสานงานจึงมีความสำคัญ ในแง่ที่เป็นตัวหลักในการดำเนินงานกลุ่มให้เป็นไปตามแผนงานของกลุ่ม ซึ่งจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ตั้งเอาไว้ ผู้ประสานงานจึงมีความรับผิดชอบ และรับรู้สถานการณ์ความเคลื่อนไหวของกลุ่มโดยรวม

ส่วนที่สาม คือ สมาชิกกลุ่มอัญจารี (ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 400 คน) ผู้ที่จะสมัครเป็นสมาชิกของกลุ่มได้จะต้องเป็นผู้หญิงรักหญิง และต้องเสียค่าสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มปีละ 200 บาทสมาชิกจะได้รับ "อัญจารีสาร" ทุกๆ สองเดือนเป็นเวลาหนึ่งปี และมีสิทธิร่วมกิจกรรมที่ทางกลุ่มจัด นอกจากนั้นยังมีสิทธิได้รับข่าวสารอื่น ๆ นอกเหนือจากที่ปรากฏ

ใน "อัญจารีสาร" ต่อมาเมื่อประมาณต้นปี 2539 ได้มีการขยายขอบเขตของสมาชิก และแบ่งประเภทของสมาชิกออกเป็นสามประเภทด้วยกัน คือ สมาชิกทั่วไป สมาชิกอาสาสมัคร และสมาชิกสนับสนุน

สมาชิกทั่วไปหมายถึง หญิงรักหญิงที่สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มจะได้รับอัญจารีสารเป็นประจำทุกสองเดือน และมีสิทธิที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางกลุ่มจัด สมาชิกอาสาสมัคร หมายถึง สมาชิกทั่วไปที่มาขออาสาช่วยงานของกลุ่ม ส่วนมากจะเป็นสมาชิกที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และในบริเวณที่เจ้าตัวสามารถเดินทางมาที่ทำงานของกลุ่มได้สะดวก ที่สำคัญเป็นผู้ที่ต้องการใช้เวลาว่างจากหน้าที่การงานมาช่วยงานกลุ่ม งานที่ช่วยจะไม่เกี่ยวข้องกับภาคตัดสินใจหรือที่เกี่ยวกับแผนงานของกลุ่ม แต่จะเป็นการช่วยเหลือในกิจกรรมประเภทต่างๆที่ต้องเกี่ยวข้องกับสมาชิกด้วยกันเอง เช่น ผลิต "อัญจารีสาร" การเตรียม "สนทนา ประสาเพื่อน" ประเภทสุดท้ายคือสมาชิกสนับสนุน หมายถึง ผู้ที่เห็นด้วยกับหลักการของกลุ่ม และต้องการสนับสนุนกลุ่ม สมาชิกประเภทนี้จึงอาจเป็นบุคคลภายนอกที่อาจไม่เป็นหญิงรักหญิง เนื่องจากเป็นสมาชิกภายนอกจึงไม่มีสิทธิเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มได้ทั้งหมด รวมทั้งอาจไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารบางอย่างที่กลุ่มต้องการสื่อสาร เฉพาะสมาชิกที่เป็นหญิงรักหญิงเท่านั้น อาทิ ปฏิทินนัดหมายกิจกรรมกลุ่ม เป็นต้น ปัจจุบันทางกลุ่มมีสมาชิกจำนวน 410 คน ในทุกสาขาอาชีพ อายุตั้งแต่ 18-50 ปี แต่โดยเฉลี่ยแล้วอยู่ในช่วง 20-30 ปีจากแถบทุกจังหวัด และในแต่ละภาคต่างพยายามสร้างเครือข่ายหญิงรักหญิงของตนเอง โดยมีกลุ่มอัญจารีทางกรุงเทพฯให้การส่งเสริมและสนับสนุน

ตารางแสดงอายุโดยเฉลี่ยของสมาชิกกลุ่มอัญจารี

ช่วงอายุ/ปี	จำนวนคน	คิด เป็นร้อยละ
18-20	17	6
20-25	66	23
25-30	95	33
30-35	65	23
35-40	29	10
45-50	11	4
50-	2	1

หมายเหตุ ตัวเลขเหล่านี้คิดจากสมาชิกที่ระบุอายุในใบสมัครสมาชิกจำนวน 285 คนจากจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 410 คน

(แหล่งที่มาจากกลุ่มอัญจารี สํารวจเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2538)

กิจกรรมของกลุ่มอัญจารี

1. "สนทนาประสาเพื่อน" จัดให้มีขึ้นทุกวันอาทิตย์ที่สามของเดือน เพื่อให้สมาชิกทั้งเก่าและใหม่ได้มีโอกาสทำความรู้จัก และขณะเดียวกันก็ได้มีโอกาสพูดคุย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหญิงรักหญิง อาทิ "เปิดหรือปิดตัวดี", "ทอม-ดี้-เลสเบี้ยน", "ทอม-ดี้นดวงใจ", "สุขภาพของหญิงรักหญิง", "มีเพศสัมพันธ์อย่างไรจึงจะปลอดภัย", และ "ความรุนแรงที่มีต่อหญิงรักหญิง" เป็นต้น ประเด็นต่างๆเหล่านี้บางครั้งกำหนดโดยสมาชิกที่มาเข้าร่วม ในแต่ละเดือนจะมีสมาชิกมาเข้าร่วมโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 15-20 ราย และเนื่องจากการสนทนาเป็นบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตส่วนตัว สมาชิกที่มาเข้าร่วมบางคนอาจจะยังไม่คุ้นเคยกับการเปิดตัวต่อบุคคลอื่น กลุ่มฯจึงให้เฉพาะสมาชิกภายในกลุ่มอัญจารีมาเข้าร่วมได้เท่านั้น บุคคลภายนอกที่ไม่ได้เป็นหญิงรักหญิงจะไม่สามารถเข้าร่วมได้ นอกเสียแต่ว่าจะได้รับอนุญาตเป็นกรณีพิเศษจากทางกลุ่มเท่านั้น

2. "ท่องเที่ยวในวันหยุด" กลุ่มเป็นฝ่ายจัดหาเที่ยวทั่วทั้งทัศนศึกษา สมาชิกต้องเสียค่าพาหนะในแต่ละครั้ง การจัดไม่ค่อยจะแน่นอนโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 2-3 เดือนต่อครั้งที่ผ่านมาเคยจัดไปดูจิตรกรรมฝาผนังภาพของหญิงรักหญิงในโบสถ์วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี กิจกรรมประเภทนี้มักจะเปิดกว้างให้ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเข้าร่วมได้

3. "อัญจาสาร" จดหมายข่าวที่ผลิตขึ้นทุกๆสองเดือน สมาชิกทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตได้โดยการร่วมส่งบทความ, ข้อคิด, คำกลอน และเรื่องสั้นมาลงในอัญจาสาร สมาชิกทุกคนจะได้รับอัญจาสาร ซึ่งถือเป็นสิ่งตีพิมพ์สิ่งเดียวของกลุ่ม ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างกลุ่มกับสมาชิกที่อยู่ห่างไกล หรือผู้ที่ไม่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มได้ นอกจากนั้นแล้วในอัญจาสารยังมีคอลัมน์ "จากเพื่อนถึงเพื่อน" เปิดโอกาสให้สมาชิกได้มีโอกาสติดต่อกับสมาชิกคนอื่น ๆ โดยทางจดหมาย

4. "เครือข่ายหญิงรักหญิง" เกิดจากความพยายามที่จะให้มีกลุ่มหญิงรักหญิงขึ้นในแต่ละภาค เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ที่เป็นรักร่วมเพศหญิงในต่างจังหวัดที่ต้องการพบปะและมีกิจกรรมกลุ่มร่วมกันกับผู้ที่เป็นรักร่วมเพศหญิงภายในจังหวัดหรือที่อยู่ในจังหวัดใกล้เคียงกับตน ความเป็นไปได้ของการมีกลุ่มก่อนในภาคต่างขึ้นอยู่กับความพร้อมและความต้องการของหญิงรักหญิงในแต่ละพื้นที่ โดยมีกลุ่มอัญจาสารในกรุงเทพฯ เป็นตัวประสานให้เกิดการพบปะกันระหว่างสมาชิกในแต่ละภูมิภาค ที่ผ่านมาทางกลุ่มได้ช่วยเป็นตัวประสานในการนัดหมายโดยภาคเหนือมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ ภาคใต้ที่สุราษฎร์ธานี และภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สุรินทร์

5. ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรสิทธิสตรี และสิทธิมนุษยชนทั้งในและนอกประเทศ ที่ผ่านมากลุ่มฯได้เข้าร่วมเป็น "คณะทำงานองค์กรเอกชนไทยเพื่อการประชุมเรื่องสตรีระดับโลก" และ "คณะทำงานหญิงไทยในทศวรรษหน้า" ต่างเป็นคณะทำงานเพื่อเตรียมการประชุมระดับโลกเรื่องสตรีครั้งที่ 4 ส่วนในระดับประเทศกลุ่มฯเป็นหนึ่งในสมาชิก "เครือข่ายหญิงรักหญิงในเอเชีย" เป็นต้น

ตัวอย่างปฏิทินกิจกรรมของกลุ่มอาจารย์

วัน- เวลา	รายการ	สถานที่
6 มกราคม 2539 18.00 - 6.00	ฉลองปีใหม่	บ้านพี่ดินและพี่ดาว ค่าอาหาร&เครื่องดื่ม (ไม่พสมแอลกอฮอล์)บัตร 200 บาท หรือส่งค่าจอง 100 บาทมาที่ ตู้ปณ.322 ปท. ราชดำเนิน กทม.10200 ภายใน 31 ธันวาคมนี้ (หรือโทรมาจอง ฝากชื่อและเบอร์โทรเอาไว้ก็ได้ค่ะ ถ้าไปไม่ถูกเจอกันที่บ้านอาจารย์ 4 โมงเย็น
21 มกราคม 2539	สนทนาประจำเพื่อน	บ้านกาป่า
4กุมภาพันธ์ 2539	พาเที่ยวเพชรบุรี	พบกันหน้าร้านรวมมิตร เวลา 7.30น. ค่าบัตรคนละ 200 บาท ถ้าไม่ใช่สมาชิก 250 บาท ส่งค่าจองคนละ 100 บาทมาที่ตู้ปณ.322 ปท.ราชดำเนิน กทม.10200ภายใน 21 มกราคมก็ได้ค่ะ หรือในวันสนทนาประจำเพื่อน 21 มกราคมก็ได้ค่ะ
18 กุมภาพันธ์ 2539 14-17.00น.	สนทนาประจำเพื่อน	บ้านกาป่า
17 มีนาคม 2539 14-17.00น.	สนทนาประจำเพื่อน	บ้านกาป่า

(แหล่งที่มา อาจารย์สารปีที่ 2, ฉบับที่ 14 ,2538)

หมายเหตุ ชื่อสถานที่และตัวบุคคลเป็นชื่อสมมุติ

เมื่อครั้งที่ผู้วิจัยได้รับการแนะนำตัวต่อสมาชิกกลุ่มอัญจารีเป็นครั้งแรกราวต้นปีพ.ศ. 2538 ผู้วิจัยได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมกิจกรรมในวันสนทนาประสาเพื่อน ซึ่งในขณะนั้นจัดขึ้น ณ ที่ทำงานของกลุ่มอัญจารี ขณะนั้นสมาชิกเข้ามาร่วมประมาณ 10-15 คน ต่อมาเมื่อจำนวนสมาชิกเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้นในบางคราวมีถึง 20-25 คน กลุ่มฯ จึงยับยั้งขยายไปจัดที่บ้านของสมาชิกรายหนึ่งแทน นอกจากผู้วิจัยจะได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมในวันสนทนาประสาเพื่อนในบางโอกาสแล้วผู้วิจัยยังได้พยายามร่วมกิจกรรมอื่นๆ ของกลุ่มทุกครั้งที่มีโอกาส บางครั้งติดตามไปยังสถานบันเทิง ที่สมาชิกบางส่วนนิยมไปกัน โดยทั่วไปเป็นสถานที่ไม่เฉพาะหญิงรักหญิงเท่านั้น แต่เป็นที่รู้กันว่าจะพบเจอผู้ที่เป็นเหมือนกันที่ไหนได้บ้าง ปัจจุบันมีสถานที่ที่สมาชิกกลุ่มอัญจารีนิยมไปอยู่ 3 แห่งด้วยกัน หนึ่งในสามเจ้าของเป็นชายเกย์ที่เปิดให้บริการทั้งหญิงรักหญิงและชายรักชาย ส่วนสองแห่งที่เหลือมีหุ้นส่วนที่เป็นทอมและดีดี้ที่ไม่เปิดเผยตัว ทว่าเป็นที่รับรู้กันว่าเป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่หญิงรักหญิงนิยมไปกัน

ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหกคนเป็นกลุ่มสมาชิกอัญจารีที่ผู้วิจัยพบปะในวันสนทนาประสาเพื่อน และไม่ใช่มembership ที่นิยมเที่ยวกลางคืน ส่วนหนึ่งให้เหตุผลว่าไม่ชอบไปเที่ยวสถานที่ดังกล่าวและอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีกำลังทรัพย์มากพอที่จะไปสังสรรค์ในลักษณะนี้ได้ เนื่องจากต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 200 บาทต่อครั้ง ผู้วิจัยเองก็ไม่สามารถไปยังสถานที่ดังกล่าวได้บ่อยครั้งเช่นกัน และตระหนักดีว่าเงื่อนไขทางเศรษฐกิจมีส่วนกำหนดและเป็นข้อจำกัดในการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจำเป็นต้องยึดเอากลุ่มหญิงรักหญิงที่สามารถเข้าถึงได้ และที่สำคัญสะดวกต่อการติดตามได้อย่างต่อเนื่องมากที่สุด